

ЈА И ДРУГИ У ПОСТМОДЕРНОМ ДРУШТВУ: ИСТРАЖИВАЊЕ ОБИЉЕЖЈА РЕЛАЦИОНИХ ОБРАЗАЦА НА УЗОРКУ СТУДЕНАТА

МИЛАНА ЉУБИЧИЋ

Универзитет у Београду, Филозофски факултет
Одељење за социологију
Чика Љубина 14–18, Београд, Србија
milanaljubicic@yahoo.com

САЖЕТАК: У раду се бавимо истраживањем перцепције младих људи о Другом. Истраживање је смјештено у контекст посмодерног друштва за које је карактеристична производња неизвјесности и неоиндивидуализам. Други је неријетко објектификован – он треба да послужи испуњењу наших циљева, док је могућност *ауθενничног сусрећа* сведена на најмању могућу мјеру. Циљ анализе је био да опишемо како наши млади перципирају Другог и какве односе с другима практикују. Истраживањем је обухваћено 197 испитаника, студената хуманистичких факултета у Србији. Да бисмо испитали њихова увјерења и праксе користили смо структурисани упитник. Налази су показали да нема мјеста за оптимизам: већина испитаника је неповјерљива према другима, живе у увјерењу да се могу ослонити само на себе, а проценат усамљених је висок. Имајући на уму уочено, указано је на потребу за даљим истраживањем ове тематике.

КЉУЧНЕ РИЈЕЧИ: постмодерно друштво, млади, ја, други, релациони образац

Седамдесетих година 20. вијека развијена западна друштва су се сусрела с брзим друштвено-економским промјенама. Њих је иницирала економска криза,¹ која је подрила до тада стабилан капиталистички систем и наметнула потребу да се пронађе ефикаснији модел тржишног пословања. Та потрага је за резултат имала напуштање фордистичког система серијске производње и прелазак на постфордистичку флексибилну акумулацију, у којој је посебан акценат стављен на економију понуде и потрошње, а не производње [Harvey, према: Jašović 2005: 121]. Тако су отворена врата

---

¹ Бројни аутори као кључни догађај који је модерно превео у постмодерно друштво узимају почетак нафтне кризе (1973) [Brikner 2013].

новом добу – постмодернизму. Његова кључна одлика је конзумеризам: потрошња је постала *modus vivendi* западног човјека. Незаситост се непрекидно подстиче. Без престанка се нуде *најновији* производи који задовољавају неку од човјекових новостворених потреба.² Конзумеризам посмодерног појединца бива и награђен: њему је сада дато право и слобода да рефлексивно креира своју биографију [Ljubičić 2016]. У том процесу путоказе му више не дају раније традиционалне окоснице идентитета какве су на примјер породица, класна или расна припадност. Сада сâм бира између различитих опција животних стилова и тако развија специфични неоиндивидуализам [Schumaker 2001: 27]. Ова нова лична карактеристика, сматра се [Ogihara and Uchida 2014], постаје најзначајнија вриједност у савременим друштвима.

Но, и поред тога што се домети индивидуализма величају, постоји низ доказа који указују да његове негативне стране надилазе оне позитивне [Schwartz 2000]. У првом реду, неспорна је чињеница да свако не може бити слободан. Наиме, слобода појединца да креира своју биографију бива у великој мјери ограничена простом рачуницом – колико може купити. Или како то лијепо примјећује Бауман [према: Jašović 2005: 119], постоји јасан раскол између морати и моћи.

То посебно важи за развијена друштва у којима парадоксално све већи број људи живи у неизвјесности [Lipovetsky 2008] и сиромаштву [Brickner 2013]. Тако у развијеним западним економијама релативно сигурно запослење има тек 40% запослених, док је у случају осталих радни статус несигуран (30%) или у толикој мјери неизвјестан (30%) да их сврстава у категорију маргинализованих [Young 1999; Brikner 2013]. Коначно, показује се да су сиромашни у богатим друштвима материјално депривиранији него припадници њихове класе прије једног вијека – њихово је сиромаштво апсолутно [Brikner 2013].

ЛИЧНОСТ ПОЈЕДИНЦА У ПОСТМОДЕРНОМ ДРУШТВУ: ТЕОРИЈСКЕ ПРЕТПОСТАВКЕ И НАЛАЗИ ИСТРАЖИВАЊА

Слична парадоксална позиција се понавља и на онтолошком плану. Постмодерни појединац је *уловљен* у мрежу егоизма. Охрабрен је да сâм себе постави у центар моралног универзума, унутар којег се креће руководећи се паролем: *Шта овдје има за мене?* [Eckersley 2001: 59]. Непосредна посљедица овог посмодерног неоиндивидуализма је став да су и други својеврсна роба.³ Њихова је улога епизодна: онда када задовоље наше потребе и интересе, или када затраже *храњиво њприсусиџво* [Žinžer 2010] ми их одбацујемо и тражимо нове епизодисте.⁴

Ове површне, експлоатативне и нарцизмом обојене релације с другима [Žinžer 2010] постају окосница личног идентитета. Постмодерни егоиста

² Бауман [2009] сматра да је на дјелу производња незаситости – главна грана данашње привреде.

³ Други престаје бити *Ти*, а постаје *Оно* [Buber 2000].

⁴ Ријеч је о тзв. инструменталним пријатељствима [Schwartz 2000: 69].

је тако на сталном опрезу према другима. Он их презире, окривљује и перципира као непријатеље [Young 1999].

Имајући на уму речено, не изненађује да је одговор на питање да ли постмодерно друштво производи карактеристичне облике патологије појединаца,⁵ потврдан [Fee 2000]. Но, њих због изузетне одомаћености сматрамо за нормалне [Kecmanović 1979].

С друге стране, све већи број становника развијених земаља западног свијета пати од различитих менталних поремећаја. Да се иза овог тренда крије раст индивидуализма и слободе показују налази истраживања која разоткривају директну повезаност ових чинилаца с опадањем социјалне кохезивности и порастом несигурности и осјећајем угрожености [Eckersley 2006]. Екерслеј (Eckersley) и Дир (Dear) [2002: 69] сматрају да је на дјелу немогућност западних друштава да обезбједе одговарајући оквир социјалног идентитета и повезаности, уз тенденцију промовисања погрешних очекивања од личне слободе и аутономије.

То посебно погађа младе људе. Они се сусрећу с осјећајем несигурности и сумње, усамљености, ризика и неизвјесности, недостатком јасних референтних тачака [Furlong and Cartmel 1997; Wei et al. 2005; Kros et al. 2013; Matthews et al. 2016]. Одатле не треба да чуде налази низа истраживања⁶ у којима је потврђено изразито присуство депресије [Sabaté 2004; Thapar et al. 2012], болести зависности [Curčić 2005; Dragišić Labaš 2012/a; Dragišić Labaš 2012/b] и суицида међу младима у развијеним друштвима [Eckersley and Dear 2002; Sabaté 2004; Wasserman et al. 2005].

До сличних налаза долазе и домаћи аутори. Евидентан је константан раст менталних поремећаја, болести зависности и суицидалности међу младима [Curčić 2005]. Анксиозност и депресивност су у значајном проценту (10%) заступљене међу нашим средњошколцима.⁷ Њима нису страни напади панике, осјећања преплашености и немира, нерасположења и туге [Centar za Edukaciju, Istraživanje i Razvoj, 2013]. Скоро половина (45%) ученика је стално забринута, под стресом чији је један од узрока могућност да родитељи изгубе посао. Висок проценат (12%) о себи има негативну слику – себе сматрају безвриједнима, а чак 7% размишља да се убије [European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions, 2013]. Да ове налазе треба схватити крајње озбиљно потврђује и чињеница да је стопа суицида наших младих виша у односу на европски просјек и износи 9,0. Психоактивне супстанце (у даљем тексту: ПАС) су дио њихове свакодневице. Подаци говоре да су алкохол и дроге пробали и/или (зло)употребљавали 14,6% младих узраста од 15–29 година [Институт за јавно здравље Србије, 2009], с неком од ПАС је експериментисало и/или је и даље користи 14% шеснаестогодишњака, међу којима су бројнији они нижег социјалног статуса [Centar za Edukaciju, Istraživanje

⁵ Постмодерни селф дијагностификован као анксиозни, шизофрени, параноидни, депресивни, фрагментисани, нихилистични, самопосједујући, данас је не само изузетно раширен, већ и нормалан начин егзистенције.

⁶ Страна научна продукција на овом пољу је импозантна [Fee 2000; Eckersley 2001].

⁷ Узорком је обухваћено 1.000 ученика трећег разреда 40 средњих школа у Србији.

i Razvoj, 2013], док канабис редовно користи чак 7% ученика првог разреда средње школе [The European School Survey Project on Alcohol and Other Drugs, 2015].⁸

Мимо ових клинички упадљивих поремећаја младих људи у нашој земљи, остаје да примјетимо да је и њихово лично благостање⁹ изразито угрожено. Тако је индекс менталног благостања¹⁰ наших младих нижи у односу на европски просјек, а ствари стоје слично и с повјерењем у друге људе [European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions, 2017]. Чини се да је младима у Србији блиско осјећање онтолошке несигурности. Већину њих плаши неизвјесност, а највише могућност да остану без посла¹¹ (у наредних шест мјесеци). Релативно мали број – рич је о младима без егзистенцијалних брига, сматра да ће њихова будућност бити боља¹² [Томановић и Станојевић 2015]. Уједно, они су и највише забринути због могућности да буду незапослени и сиромашни. Другачије речено, ризик да постану *žубийници* највише плаши потенцијалне *рефлексивне њобједнике* – оне који имају шта да изгубе [Young 1999; Љубићић 2014]. Додајмо и то да су социјални контакти младих редуковани – слободно вријеме по правилу проводе сами (углавном користећи интернет) [Centar za Edukaciju, Istraživanje i Razvoj, 2013].

Ови налази не изненађују, уколико имамо на уму друштвени контекст у којем живе наши млади. У најкраћем, он би се могао описати као несигуран. Млади људи се с неизвјесношћу сусрећу у сваком сегменту свог живота: стопа њихове незапослености је изразита¹³, а посљедњих година се повећава чак и међу високо образованима [Stanojević 2012; Ментус и Ментус 2017]. Неповољан положај на тржишту рада их чини у значајној мјери зависнима од родитеља у материјалном и стамбеном погледу [Dragišić Labaš и Љубићић 2012], док степеница која треба да потврди њихов статус одраслих лица – породична транзиција [Stanojević 2012], бива одложена за неко далеко *суџра*. Но, и поред тога, на њих се врши изразит притисак да буду потошачи. Речено је лако илустровати: довољно се осврнути на домаће електронске медије који уче како постати теледизајнирани бренд [Љубићић 2016]. Имајући речено на уму, не можемо а да се не запитамо да ли је у постмодерном друштву истински контакт с другим могућ?

МЕТОДОЛОШКЕ НАПОМЕНЕ

Управо описани друштвени миље представља контекстуални оквир наше студије. У њој смо настојали да опишемо на који начин је Други

⁸ Узорком је обухваћено 16.000 ученика првог разреда средњих школа у Србији.

⁹ Лично благостање се посматра кроз три димензије: задовољство животом, когнитивну и емоционалну раван [Eckersley 2001: 60].

¹⁰ Повјерење у људе (4,6) је испод европског просјека (5,1 од укупно 10) [Ognjenović 2015].

¹¹ Чак 14% младих испитаника испољава ову врсту страха [Ognjenović 2015].

¹² Налази показују да 1/3 њих (34,7%) сматра да ће будућност бити боља [Томановић и Станојевић 2015].

¹³ Подаци за 2010. годину откривају да 46,1% младих (узраста од 14 до 24 године) није било у радном односу [Ognjenović 2015].

присутан у животима перспективни(и)х припадника младе генерације – младих људи, који су на путу да постану академски грађани наше земље. Дескрипцију присуства Другога смо засновали на конструкту релационог обрасца [Dalos and Drejper 2014]. Овај образац укључује и емоционалну и когнитивну и димензију праксе, а у нашој студији ми смо истраживали: 1) каква увјерења о другима имају наши испитаници; 2) каквима друге виде; 3) шта према другима осјећају; и 4) какве односе с другима граде (праксе) (Табела 1).

Табела 1. Димензије и индикатори релационих образаца

Димензије	Индикатори
увјерења, перцепција и осјећања	увјерења о другима шта је за тебе успјех? перцепција другог други су... осјећања према другом блискост/дистанца у односу на друге
искуство/праксе	искуство блискости са другим припадање подршка од повјерење у посезање за

О личним увјерењима наших испитаника требао је да говори њихов избор између различитих опција преферираног животног циља. Понуђене опције описују посмодерне индивидуалистичке, с једне стране, и вриједности које предност дају заједништву. Перцепцију су описали одговори на питање: *какви су други људи?* Осјећања наших саговорника смо настојали утврдити тако што смо их питали како се осјећају у сусрету с другима? О праксама говоре индикатори који разоткривају начине на који наши испитаници ступају у контакт с другим.

За потребе анализе, увјерења, осјећања, перцепцију и искуства посматрали смо као међусобно одвојене димензије, а све с циљем да јасније уочимо њихова кључна обиљежја. Оваква подјела наметнута из аналитичких разлога, сматрамо да није у колизији с јасном позицијом истраживача да се обиљежја образаца – преферираних начина ступања у контакт с другима, формирају као продукт међудјеловања личних норматива, увјерења, искустава и осјећања.

Полазна претпоставка, конципирана у складу с теоријским оквиром студије, јесте да већина испитаника развија понашајне образце типичне за постмодерно доба. Очекивали смо наине да су увјерења већине наших респондента о блискости оптерећена неповјерењем у Друге, да се осјећају усамљено и да се лишавају уласка у контакт с другим. Претпоставили смо да у значајнијој мјери предност дају споља видљивом успјеху и примању од других, него давању, као и да они респонденти који преферирају посмодерне циљеве значајно чешће перципирају односе с другима као дистанциране.

У истраживању је примјењен полуструктурисани упитник¹⁴. Узорком смо обухватили 197 испитаника, 69 студената и 128 студенткиња друге, треће и четврте године Социологије на Филозофском факултету Универзитета у Београду, и друге године на Правном факултету Универзитета у Београду. Испитаници су узраста између 22–26 година. Истраживање је рађено од октобра 2017. године до марта 2018. године. Подаци су обрађени у SPSS програму (верзија 18).

РЕЗУЛТАТИ ИСТРАЖИВАЊА: СОЦИОДЕМОГРАФСКИ ПРОФИЛ ИСПИТАНИКА

Питањем социодемографског профилисања испитаника у овом истраживању нисмо се посебно бавили. Разлог томе лежи у теоријском оквиру који подвлачи да су млади, независно од класне припадности, стављени у сличну позицију – несигурности. На основу података из упитника стекли смо неку врсту скице помоћу које смо описали основне социодемографске одлике респондента. Њихови родитељи углавном обављају радничка (32%), и занимања службеника (око 23%), док је скоро четвртина мајки и очева незапослено. Преко 70% испитаника сматра да су њихове породице добро ситуиране – имају довољно за нормалан живот, док лошим материјални стандард породица оцјењује 16% испитаника. Најмање бројни су они материјално одлично (12) и изузетно лоше (2) ситуирани.

Поредећи степен образовања испитаника и њихових родитеља, може се уочити значајна образовна покретљивост. Наиме, већина родитеља има средњи степен стручне спреме (њих око 60%), док је нешто више од трећине високо образованих. То са своје стране може да обликује и перцепцију младих о личној успјешности и посљедични неоиндивидуализам као стечену личну карактеристику. Ову претпоставку нисмо провјеравали, но оно што је сасвим извјесно је да су наши испитаници перспективнији припадници своје генерације. Треба примјетити и то да је већина задовољна својим академским постигнућем. Себе углавном перципирају као добре (у преко 60% случајева) и одличне студенте (око 30%).

РЕЛАЦИОНИ ОБРАСЦИ

Први сегмент релационих образаца – увјерења, настојали смо да опишемо преко испитивања лично пожељних циљева. Наиме, настојали смо да преко одговора на питање *Шта је за тебе успјех?*, утврдимо чему наши респонденти дају предност – личном, споља видљивом постигнућу и *еџо-истичном ђримању* (постмодерни неоиндивидуализам), или његовању блискости с другима кроз *ђружање* (заједништво као вриједност).

¹⁴ Један број питања у *Упитнику* креиран је по узору на Скалу усамљености [Russell et al. 1978]. Питања из Скале смо знатно промијенили и прилагодили нашем истраживању. Колико је нама познато налази студија у којима је коришћена ова скала не доводе у везу усамљеност и постмодерни контекст, па је у том погледу наше истраживање оригинално.

Већ летимичан поглед на одговоре наших испитаника разоткрива да већина предност даје тзв. екстринзичним, постмодерним циљевима. Тако је успјети у животу за највећи број студената синоним за: имати каријеру (82) и живјети у материјалном благостању (47). Интринзичне циљеве – стварање породице и грађење блиских веза, као симболе успјеха бира тек мали број испитаника – њих 10%.

С овим налазом сагласан је и сљедећи. Замољени да по пожељности градирају показатеље успјеха, у већини се опредјељују за оне који описују постмодерна стремљења. Ријеч је о категоријама: имати каријеру – бити споља препознат као успјешан, и бити вољен – од других добијати љубав. С друге стране, категорију вољети – дакле, лично давати, бира тек трећина наших испитаника (Табела 2).

Табела 2. Градација циљева

Којој од опција дајеш предност?	ф	%
имати каријеру	74	37,6
бити вољен	65	33,0
вољети	58	29,4
Укупно	197	100,0

Други сегмент релационог обрасца тиче се перцепције других. Нас је занимало да утврдимо како наши млади саговорници виде друге: да ли се на друге могу ослонити; да ли други може бити пријатељ; и колико им је (не)прихватање од стране других важно.

Показаће се да је више од половине наших испитаника увјерено да су – сами. Сматрају да нема никог ко би им могао помоћи, да се могу ослонити искључиво на себе, а чак трећина вјерује да су за друге људе небитни. Скоро половина је увјерена да у данашњем свијету нема пријатељства. С друге стране, за већину ових младих је веома важно да буду прихваћени од стране других (Табела 3).

Табела 3. Увјерења о другима

Увјерења о другима		све у животу морам сâм	могу се ослонити искључиво на себе	веома ми је важно да будем прихваћен од стране других	у данашњем свијету нема пријатељства
потврдан одговор	ф	119	117	106	97
	%	60,4	59,4	53,8	49,2

Перцепција да морају све сами, потврђују и њихове праксе – начини на које посежу за другима. Тако преко 30% испитаника радије бира да се с другима не дружи. Њихов је (декларативни?) став да им је љепше да буду сами него у друштву других. Још је већи број оних који се пред другима затварају: умјесто да крену у *сусрећ*, они чекају да их други позову.

Конечно, чак трећина наших младих испитаника избјегава да уђе у непосредан однос с другима, сумњајући у своје способности комуницирања (Табела 4).

Табела 4. Пракса: посезање за другима

Искуство заједништва с другима		Љепше ми је кад сам сам са собом, него у друштву других људи	Чекам да ме други људи позову да се дружимо/изађемо	Не знам шта бих причао/ла са другим људима
потврдан одговор	ф	64	91	70
	%	33,5	46,2	35,5

Не изненађује налаз да трећина наших испитаника осјећа да другима нису битни. Сматрају да су за друге *невидљиви*: ти други их игноришу и намјерно изостављају из друштва. Очекивано, велики број наших испитаника осјећа се усамљено (Табела 5).

Табела 5. Осјећања: како други мене виде и како се ја осјећам

Осјећања:		Осјећам да ме други изостављају из друштва	Осјећам да ме други игноришу	Осјећам да за друге нисам важан	Осјећам се усамљено
потврдан одговор	ф	54	60	71	65
	%	27,5	30,5	36,0	33,0

Уопште гледано, распрострањено је неповјерење у друге. На примјер, искуство безмало половине испитаника је да су други људи безобзирни. У крајњем скору, овакав дефицит повјерења рађа и одлуку да се пред њима не показују на аутентичан начин. Тако више од трећине наших испитаника не дозвољава другима да их упознају (Табела 6).

Табела 6. Искуство: (не)повјерење у/и блискост са другима

Искуствени план: повјерење у друге		Моје је искуство да други људи нису ок	Не дозвољавам да ме други људи упознају	Не успјевам да остварим близак однос с другима
потврдан одговор	ф	80	113	75
	%	40,6	57,4	38,0

Зато не чуди да искуство блискости недостаје великом броју младих. Ову својеврсну повученост у односу на друге добро илуструје сљедећи налаз. У години која је претходила истраживању највећи број наших испитаника (око 60%) био је сâм – нису реализовали емоционалну везу. Од тога броја 26 је партнерски однос раскинуло, док је двоструко већи број

био сâм и дуже од годину дана. Додајмо и то да једна петина до сада није улазила у емоционалну везу.

Сложенија анализа је показала да по питању преферираних релационих образаца нема значајних разлика између младића и дјевојака. Слично томе, нашли смо да између преферираних образаца и варијабли: старост испитаника, материјални статус породица, године студија и факултет, нема статистички значајне повезаности. Даља анализа је показала да између преферираних циљева и релационих образаца такође изостаје статистички значајна повезаност, изузев у случају једне праксе и увјерења. Нашли смо на име да они млади људи који предност дају опцији *биџи вољен* значајно чешће од других очекују да им приђу ($\chi^2=25,151$; $p=0,014$; Cramer's $V=0,206$). Коначно, млади људи за које је успех *имаџи каријеру* гаје изразито непо-вјерење према другима. Значајно чешће него остали, ови испитаници живе у увјерењу да могу вјеровати само себи ($\chi^2=26,963$; $p=0,035$; Cramer's $V=0,210$).

ПЕРЦЕПЦИЈА БУДУЋНОСТИ

Имајући на уму ове налазе, занимало нас је да истражимо на који начин наши испитаници перципирају будућност. Показало се да се већина може сврстати у категорију оптимиста – сматрају да је њихова будућност обећавајућа. Једна трећина је у том погледу резервисана: будућност је за њих неизвјесна, док 29 испитаника спада у категорију песимиста (Табела 7).

Табела 7. Очекивања од будућности

Очекивања од будућности	ф	%
оптимисти	111	56,3
резервисани	57	28,9
песимисти	29	14,7
Укупно	197	100,0

Показало се да очекивања иду руку под руку с перцепцијом о успјеху. Тако оптимистичну визију будућности чешће имају они који предност дају интринзичним циљевима (52,3%). С друге стране, песимизам је присутнији код оних младих који успјех мјере каријером и новцем (33%).

Ову слику: портрет о нашим младим испитаницима закључићемо истраживањем субјективне позиције младих у односу на могућност да рефлексивно креирају своју биографију. Ову смо позицију описали тако што смо наше испитанике позвали да се одредјеле о томе да ли у садашњем тренутку живе преферираним начином живота. Пронашли смо да су се испитници подијелили: скоро је подједнак број задовољних и оних незадовољних својим животом (Табела 8).

Табела 8. Живљење преферираног животног стила у садашњости

Живим животом каквим би хтио	ф	%
слажем се	102	51,8
не слажем се	95	48,2
Укупно	197	100,0

Имајући на уму овај налаз, могли бисмо закључити да се добар дио младих у посматраном одсјечку времена налази у позицији немоћи у односу на преферирану биографију. Овај налаз, ваља бити крајње опрезан, не значи да им мањка дјелатни приступ у креирању пожељних животних стилова, већ описује тренутна осјећања. С друге стране, продубљена анализа указује да је већина ових испитаника лишена блиских односа с другима. У више од половине случајева ови млади људи на блискост гледају као на једнострану однос и не успјевају је остварити на лично задовољавајући начин. Њихово је увјерење да су за друге неважни (40% случајева). Због тога значајно ријеђе посежу за другима (57% случајева). Од њих се дистанцирају – чешће бирају да буду сами него у друштву других (око 60%). Њихово је искуство да се могу ослонити искључиво на себе (60%), у друге немају повјерења (64%) и увјерени су да у данашњем свијету нема пријатељства (40%). За ове младе људи успјех је бити вољен, а будућност у њиховој перцепцији углавном није оптимистична. Имајући све речено на уму не изненађује да су управо ови млади људи значајно чешће незадовољни собом ($\chi^2=20,449$; $p=0,000$; Cramer's $V=0,329$). На крају ваља подвући сљедећи налаз – младим људима који не успјевају остварити блискост с другима, значајно је важније него њиховим вршњацима који имају другачије искуство везивања, да их други људи прихвате ($\chi^2=14,188$; $p=0,007$; Cramer's $V=0,278$).

ЗАКЉУЧАК

Предмет ове студије био је да се опишу начини којим су други присутни у животима наших младих испитаника. (Не)присутност смо операционализовали преко концепта релационог обрасца и анализирали неколико његових показатеља. Ријеч је о увјерењима и перцепцији о другима, осјећањима у односу на њих и о праксама – начинима ступања у релације с другима. Полазна претпоставка, коју су налази у великој мјери и потврдили, јесте да је у посмодерном окружењу у којем живе и наши млади Други одсутан. На примјер, пронашли смо да већина испитаника која предност даје посмодерним вриједностима (имати, бити вољен), у друге нема повјерења и осјећа да за друге нису важни. То су усамљени млади људи који се, и поред тога што им је битно да буду прихваћени, лишвавају сусрета с Другим. Одгојени у духу посмодерног неоиндивидуализма чекају да други посегну за њима, и на своју будућности не гледају с оптимизмом. С друге стране, један број младих се опредјељује за варијанту *вољети* као животно циљ. За разлику од посмодерно оријентисаних, они су задовољнији

својим животом у различитим доменима и позитивније гледају на свој будући живот.

На основу реченог, сматрамо да је исправно закључити да постмодерни друштвени контекст производи и типичне обрасце понашања. Да има основа за такав став, са своје стране лијепо илустрuje и чињеница да перцепција личног успјеха кроз споља видљиве показатеље иде руку под руку с овим обезличеним интерперсоналним односима.

Имајући на уму ове обеспокојавајуће налазе, сматрамо да је на мјесту позвати на даље истраживање ове проблематике. Разлог је више него очигледан. Уколико се сложимо да учени обрасци илустрuju одсуство другог из живота незанемарљивог броја наших испитаника, у друштвеном контексту у којем су препуштени себи у великој мјери, морамо изразити забринутост због могућих како личних тако и друштвених посљедица. Поред потенцијалног пораста клинички упадљивих форми менталне дисфункционалности, на пољу личног можемо очекивати даље одустајање од сврховитог контакта с другима. У крајњем скору ово изостављање другог: неприпадање, неповезаност како с мјестима, личној историјом, тако и с другим човјеком, у питање доводи и сâм смисао живота.

ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА

- Ментус, Владимир и Светлана Ментус (2017). Изложеност стресу као механизам утицаја социоекономског положаја на квалитет здравља. *Зборник Маџице српске за друштвене науке*, 163(3): 471–483.
- Bauman, Zigmunt (2009). *Fluidna ljubav*. Novi Sad: Mediterran Publishing.
- Brikner, Paskal (2013). *Beda prosperiteta: tržište kao religija i njegovi neprijatelji*. Beograd: Službeni glasnik.
- Buber, Martin (2000). *Ja i ti*. Beograd: Izdavačko preduzeće Rad.
- Ćurčić, Vojislav (2005). Mentalno zdravlje mladih – rizik i šansa, *Psihijatrija danas, Supplement*, 37(1): 87–96.
- Dalos, Rudi and Ros Drejper (2014). *Sistemska porodična psihoterapija: teorija i praksa*. Novi Sad: Psihopolis.
- Dragišić Labaš, Slađana (2012a). *Alkoholizam u porodici i porodica u alkoholizmu*. Beograd: Čigoja štampa, Institut za sociološka istraživanja Filozofskog fakulteta.
- Dragišić Labaš, Slađana (2012b). Upotreba alkohola u populaciji adolescenata i mladih odraslih, *Sociološki pregled*, XLVI(1): 35–56.
- Dragišić Labaš, Slađana i Milana Ljubičić (2012). Between children and parents: housing (in) dependence and “growing up”, *Sociologija*, LIV: 263–285.
- Eckersley, Richard & Keith Dear (2002). Cultural correlates of youth suicide, *Social Science & Medicine*, 55: 1891–904.
- Eckersley, Richard (2006). Is modern Western culture a health hazard?, *International Journal of Epidemiology*, 35: 252–258.
- Eckersley, Richard (2001). Culture, health and well-being, In: R. Eckersley; J. Dixon and R. Douglas (Eds.): *The Social Origins of Health and Well-being*, Cambridge: Cambridge University Press, 51–70.
- Fee, Dwight (2001). *Pathology and the Postmodern: Mental Illness As Discourse and Experience Inquiries in Social Construction*. USA: Safe Publications.
- Furlong Andy and Fred Cartmel (1997). Risk and uncertainty in the youth transition, *Young, The Nordic Journal of Youth Research*, 51(1): 3–20.

- Jašović, Boris (2005). Dehumanizacija i samootuđenje između potrošačke kulture i globalnih razlika, *Sociologija*, XLVII(2): 117–142.
- Kasser, Tim (2002). *The high price of materialism*. London, Massachusetts: A Bradford Book Cambridge.
- Kecmanović, Dušan (1979). *Između normalnog i patološkog*. Beograd: Mladost.
- Lipovetsky, Gilles (2008). *Paradoksalna sreća. Oglad o hiperpotrošačkom društvu*. Zagreb: Izdanja Antibarbarus d.o.o.
- Ljubičić, Milana (2014). Viktimizacija i siromaštvo: o žrtvama i žrtvovanima u Srbiji, *Sociološki pregled*, 4: 565–582.
- Ljubičić, Milana (2016). *Identitet(i) i mentalna bolest*. Beograd: Institut za sociološka istraživanja Filozofskog fakulteta.
- Očić, Časlav (2016). Kriza smisla: Kraj rada ili novo ropstvo?, *Crimen*, VII(2): 119–128.
- Ogihara, Yuji & Yukiko Uchida (2014). Does individualism bring happiness? Negative effect so find individualism on interpersonal relationships and happiness, *Frontier in psychology*, 5: 1–8.
- Russell, Dan; Peplau, Anne Letitia & Mary Lurd Ferguson (1978). Developing a measure of loneliness. *Journal of Personality Assessment*, 42: 290–294.
- Sabaté, Eduardo (2004). *Depression in the Young People and the Elderly*. Geneva: World Health Organisation.
- Schwartz, Barry (2000). Self-determination: the tyranny of freedom, *American Psychologist*, 55: 79–88.
- Schumaker, John F. (2001). *The Age of Insanity: Modernity and Mental Health*. Westport, CT: Praeger.
- Stanojević, Dragan (2012). Obeležja društvenog položaja mladih, U: Smiljka Tomanović (ur.) *Mladi – naša sadašnjost. Istraživanje socijalnih biografija mladih u Srbiji*. Beograd: Institut za sociološka istraživanja Filozofskog fakulteta, 53–81.
- Thapar, Anita; Stephan Collishaw, Daniel Pine & Ajay Thapar (2012). Depression in adolescence, *Lancet*, 379: 1056–67.
- Tomanović, Smiljka i Dragan Stanojević (2012). *Young people in Serbia 2015. Situation, perceptions, beliefs and aspirations*. Belgrade: Friedrich Ebert Stiftung, SeCons Development Initiative Group.
- Wasserman, Danuta; Qi Cheng & Guo-Xin Jiang (2005). Global suicide rates among young people aged 15-19, *World Psychiatry*, 4(2):114–120.
- Wei, Mej; Danel Russell, & Robyn Zakalik (2005). Adult Attachment, Social Self-Efficacy, Self-Disclosure, Loneliness, and Subsequent Depression for Freshman College Students: A Longitudinal Study, *Journal of Counseling Psychology*, 52(4): 602–614.
- Žinžer, Serž (2010). *Geštalt terapija: umetnost kontakta*. Novi Sad: Psihopolis.
- Young, Jock (1999). *The Exclusive Society: Social Exclusion, Crime and Difference in Late Modernity*. USA: Sage Publication, Ltd.

ЕЛЕКТРОНСКИ ИЗВОРИ

- Институт за јавно здравље Србије „Др. Милан Батут“ (2009). Доступно на: <http://www.batut.org.rs/download/publikacije/ESPAD%202008.pdf>. Приступљено: 18. 3. 2018.
- Centar za Edukaciju, Istraživanje i Razvoj (2013). Доступно на: http://www.mc.rs/upload/documents/saopštenja_izvestaji/2013/12-12-13-CEIR-istrazivanje.pdf. Приступљено: 15. 3. 2017.
- European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions (2013). Доступно на: http://www.eurofound.europa.eu/sites/default/files/ef_publication/field_ef_document/ef1350en6_0.pdf. Приступљено: 18. 3. 2018.

- European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions (2017). Long-term unemployed youth: Characteristics and policy responses, Publications Office of the European Union, Luxembourg. Доступно на: https://www.eurofound.europa.eu/sites/default/files/ef_publication/field_ef_document/ef1729en.pdf. Приступљено: 18. 3. 2018.
- Kross Ethan, Philippe Verduyn, Emre Demiralp, Jiyoung Park, Lee David Seungje, Natalie, Lin, Holly Shablack, John Jonides & Oscar Ybarra (2013). Facebook Use Predicts Declines in Subjective Well-Being in Young Adults. *PLoS ONE*, 8(8), e69841. Доступно на: <http://doi.org/10.1371/journal.pone.0069841>. Приступљено: 20. 3. 2018.
- Matthews, Timothy, Andrea Danese, Jasmin Wertz, Candice Odgers, Antony Ambler, Terrie Moffitt & Louise Arseneault (2016). Social isolation, loneliness and depression in young adulthood: a behavioural genetic analysis, *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology*, Доступно на: https://moffittcaspi.com/sites/moffittcaspi.com/files/field/publication_uploads/Matthews2016_online.pdf. Приступљено: 20. 3. 2018.
- Ognjenović, Kosovka (2015). Stanje i pravci rešavanja problema strukturne nezaposlenosti u Srbiji, U: Stošić, Ivan, Marko Malović i Dragan Filimonović (ur.) *Strukturne promene u Srbiji – dosadašnji rezultati i perspektive*. Beograd: Institut ekonomskih nauka, 384–394. Доступно на: http://ebooks.iien.bg.ac.rs/42/1/ko_2015_01.pdf. Приступљено: 10. 3. 2018.
- The European School Survey Project on Alcohol and Other Drugs, (2015). Доступно на: <http://www.espad.org/report/situation/availability-of-substances>. Приступљено: 3. 3. 2018.

ORIGINAL SCIENTIFIC PAPER

MYSELF AND THE OTHERS IN THE POSTMODERN SOCIETY:
RESEARCH ON THE CHARACTERISTICS OF RELATIONAL
PATTERNS ON STUDENTS SAMPLE

by

MILANA LJUBIČIĆ

University of Belgrade, Faculty of Philosophy
Department of Sociology
Čika Ljubina 14–18, Belgrade, Serbia
milanaljubic@yahoo.com

SUMMARY: Subject of this article is exploration of relational patterns of young people: their beliefs, feelings, perceptions and experiences gained through relationships with other people in postmodern social context. The postmodern societies, including ours, share the same characteristics: production of uncertainty, neo-individualism and consequent loss of contact with another human being. The others are often objectivised – they should serve to fulfill our goals, while the possibility of an authentic human contact is reduced to a minimum. Although not clinically striking, these behavioural patterns – ways of adaptation to the uncertain social context, can not be classified as personally and developmentally beneficial. The goal of our analysis was to describe how our young people perceive the Other and how they interact with the others. The survey was conducted on 197 students of humanities faculties. In order to examine their beliefs and practices we used a structured questionnaire. Findings have shown that there is no room for optimism: most respondents are distrustful to others, living in the belief that they can rely solely on themselves, and the percentage of lonely ones is high. Having in mind the above, the need for further research on this subject has been recognized.

KEY WORDS: post-modern society, young people, me, others, relational pattern